

A világirodalmi információs rendszer kialakításáról

SONNEVEND Péter

Az irodalom mint élő szellemi organizmus hagyományosan jelentős szerepet töltött és tölt be a magyar társadalmi tudatban. Az nem szorul bizonyításra, hogy amióta hazai szellemi életéről tudomásunk van, az mindig is rendkívül szoros szálakkal kapcsolódott - időben változóan - különböző külföldi irodalmakhoz, kulturákhoz (Bizánc, német és francia középkori kultúra, majd olasz humanista irodalom stb.).

Külön kutatások nélkül, inkább feltételezésszerűen azt lehet mondani, hogy a századforduló óta a hazai irodalmi köztudat többé-kevésbé rendszeresen befogadja az összes fontosabb európai irodalom java természetét, - s azóta változatos lendülettel, de mindenképpen egyre tágulójában túl is tekint Európán, felfedezi emellett az európai "kis" irodalmakat; végül az utóbbi tíz-tizenöt évben a megismerés bizonyos tudományos alaposságra is szert tett (vannak szakértőink a nagy keleti irodalmakra, a spanyolok feltérképezik a dél-amerikai irodalmakat, többen foglalkoznak az afrikai irodalmakkal, a korábban "kuriozitásnak" számító litván, izlandi stb. nyelvekről is eredetiből fordítunk stb. stb.).

Ehhez a folyamathoz járultak hozzá a szükséges intézmények kiépülése (világirodalmi kiadó és folyóirat), a felsőoktatási intézményeken belül a világirodalmi kutató-oktató gárda kiszélesülése, a nagyszámu hazai és külföldi kutatót bekapcsoló világirodalmi lexikon megindulása, egy leendő - főleg hazai erőkre támaszkodó-világirodalomtörténeti szintézis munkálatainak előkészítése, az egyes nemzetek irodalmának összefoglalásai, a (páros) irodalmi kapcsolatokat elemző tanulmánykötetek sorának gazdagodása, a különböző nemzetközi szintereken folyó összehasonlító irodalomtörténeti munkálatokban való részvételünk, a fővárosiak mellett a féltucatot meghaladó vidéki folyóiratok és almanachok (Jelenkor, Tiszatáj, Alföld, Napjaink, Forrás, Életünk, Palócföld, Uj Forrás stb.) tevékenységének és érdeklődésének megélnkülése e vonatkozásban (főleg a szomszédos országok irodalma és népköltészete iránt). Nagy jelentőségű közvetítő szerep hárul a szomszéd országokbeli magyar irodalmakra. Ugyanakkor itt nem csupán extenzív, mennyiségi növekedésről kell szólni, hanem a kutatások, az irodalomtudomány és -kritika szemléletének megújulásáról, amely egyszerre jelenti a korszerű módszerek fokozatos terjedését és az egyes irányzatok, iskolák koncepcióinak kritikai (ezen belül nem elhanyagolhatóan ideológiailag és filozófiailag kritikus) elsajátítását.

Az irodalomtudomány - különösen az elmúlt évtizedben - rendkívüli élénkséget mutatott számos társ- és határtudomány fejleményeinek hasznosításában (a történettudományon belül az eszmetörténeti kutatások megerősödése, a nyelv-

vészeti-stilisztikai illetve néprajzi strukturalizmus meghonosodása, a pszichológiai és szociológia módszereinek, kérdésseltevéseinek hasznosítása egyrészt a műalkotások létrejöttének, másrészt egyéni és társadalmi méretű befogadásának vizsgálatában, az ismeretelméleti valamint a gyakorlati műelemzésekre koncentrááló esztétikai vizsgálódások, valamint etikai-morálfilozófiái eszme-áramlatok szembetűnő irodalom-centrikussága stb.), olyannyira, hogy a jövőben feltétlenül várható a "páros"-tudományok (irodalom-pszichológia stb.) szakképviselőinek megjelenése. Közhelyet ismételve tehát leszögezhető az interdiszciplináris szemlélet és kutatások térhódítása.

Az MTA Elnökségének a tudományágak hazai helyzetét értékelő 1973. évi közgyűlési beszámolója az irodalomtudományok feladatáról a következőket mondja: "tovább kell folytatni a történeti kutatást, mégpedig mind a magyar nemzeti kultúra kutatását, mind a világirodalom, a világkultúra jelenségeinek marxista szellemű értékelését. Társadalmi igény rendkívül sok irányból mutatkozik e tudományágak iránt; sürgető elsősorban a felszabadulás óta eltelt időszak alkotásainak és áramlatainak értékelő felmérése. A legfontosabb azonban az elméleti munka fokozása; törekvés az irodalmi és művészeti folyamat lényegének, törvényszerűségeinek, szerkezetének megvilágítására, a marxista esztétika alapvető fogalmainak továbbfejlesztésére, a mai szocialista irodalom és művészet jelenségeinek megragadására. Az elméleti munka egyik fő célja legyen a kritikai szembenézés a nem marxista nézetekkel, felfogásokkal és tévedésekkel.¹

A VILÁGIRODALMI ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI SZAKIRODALMI INFORMÁCIÓELLÁTÁS HASZNÁLÓI

A kérdés konkrét körvonalazása természetesen tudományszervezési alapozást igényelne, ezért itt a magunk részéről meg kell elégednünk az egyszerű felsorolással és bizonyos létszámbecsléssel.

A használók - az itt tárgyalt információellátásban többé-kevésbé közvetlenül érdekeltek - az alábbi helyekről kerülnek ki:

- egy ("főhivatású") kutatóintézet működik (MTA Irodalomtudományi Intézete),
- három tudományegyetemen (Bp., Debrecen, Szeged) és a négy tanárképző főiskolán (Eger, Nyiregyháza, Szeged, Pécs) mintegy 40-50 tanszék,
- tanítóképző, óvónőkészítő intézetek és középiskolák irodalomoktatóinak, illetve az iskolai nyelv- és irodalomtanárok egy része,
- könyvkiadók és folyóiratszerkesztőségek,
- felsőbb (megyei szinttől felfelé) művelődésügyi és pártirányítás felelős munkatársai,
- Írószövetség, PEN, Kulturális Kapcsolatok Intézete, vidéki írócsoportok,
- felsőéves egyetemi-főiskolai hallgatók érdekelt része (tudományos diákköri tagok, szakdolgozatot írók stb.),
- rokonterületek, társtudományok érdekelt művelői,

- a rádió és televízió irodalmi szerkesztőségei,
- a tudományos könyvtárak illetve az ott és egyéb kutatóhelyeken dolgozó egyes munkatársak,
- Petőfi Irodalmi Múzeum, egyéb muzeumok,
- egyéb intézményi használók (pl. nagyobb közművelődési könyvtárak).

Bor Kálmán 1971-es becslése szerint² így mintegy 4000 érdekelten lehet számolni. Részünkről ezt maximális határnak tartjuk. A KSH 1970-es kutatási statisztikája szerint - az irodalom- és nyelvtudományban együttesen 34 tudományok doktora, 208 kandidátus fokozatu kutató van a teljes 650 létszámon belül. A fentebb idézett 1973-as MTA beszámoló szerint: "az irodalmi kutatásnak hozzávetőlegesen 30-40%-a folyik akadémiai kutatóintézetben". A Világirodalmi Lexikon - az eddig megjelent első két kötet tanúsága szerint - hozzávetőlegesen 400-500 személyt foglalkoztat (szerkesztő, lektor, szerző stb.). Az igények nyilván számottevően differenciáltak. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság taglétszáma, illetve a vonatkozó hazai publikációs szaktermés alapján - durva közelítéssel - mintegy 100-200 személy (kutatócsoport) érdekelt (ezt a számot meghaladó témában!) - egyedi, személy- és témaorientált (mély feltáráson alapuló) ellátásban, és legalább további 600-800 intézmény illetve személy okvetlenül igényelheti a rendszeres szolgáltatásokat.

A DOKUMENTUMTERMÉS ÉS A HAZAI BÁZIS JELLEMZÉSE

Az UNESCO statisztikáiból nyerhető adatok szerint a 60-as évek első felében a 80 ezret, a hetvenes évek elejére a 90 ezret meghaladó szépirodalmi-irodalomtudományi világterméssel lehet számolni. Az MTA által a társadalomtudományi dokumentáció fejlesztési feladatainak tanulmányozására küldött bizottság 1968-as jelentése 1965-re vonatkozóan azt állapította meg, hogy a szépirodalmi termésnek közel 12%-a, az irodalom- (és nyelv-) tudományinak mintegy 1/4-e kerül hazai beszerzésre. Saját elemzéseink a 70-es évek elejére vonatkozóan azt mutatják (az UNESCO-statisztika és az OGYJ adatainak összevetésével), hogy miközben a világtermés a fent jelzett körüli mértékben, abszolút számban is jelentősen nőtt, a hazai beszerzés abszolút mennyisége is csökkent, s így napjainkban a szépirodalmi beszerzés nem éri el már a választék 10%-át sem, s a tudományos kiadványok beérkezési aránya is a 20% alá csökkent.

Első megközelítésben úgy tűnik tehát, hogy ellentétes folyamat játszódott le a szélesülő és mélyülő érdeklődés (igények) és a szűkülő primér (könyv-) ellátás között. Ezt látszik egyébként igazolni az egyes nagykönyvtárak évi jelentéseiben (pl. KLTE) meghonosodó "rovat" is a beszerzésről való lemondások konkrét példáival. (A problémát - szélesebb érvénnyel - felvetette az egyetemi könyvtárigazgatók tanácsa is. Az anyagiak hiányára utalt 1971-ben Bor Kálmán is.)

A szakterület kurrens folyóirattermése 1000 fölötti tételre (cimre) tehető. (A nemzetközi együttműködéssel készülő MLA International Bibliography című kurrens szakbibliográfia legfrisebb, 1971-es kötete 2300 folyóiratra támaszkodik!) A hazai könyvtárakban körülbelül 500 folyóirat található meg. (A beszerzés mértékére vonatkozóan is becslési lehetőségeket kínál a kurrens hazai bázis megőrzését vizsgáló két elemzésünk, amelyet az alábbiakban ismertetünk.)

A 131/1968. MM. számu, a gyűjtőkori együttműködés tárgyában kiadott utasítás az irodalomtudomány terén országos jellegű tudományos szakkönyvtárként az MTA Könyvtárat jelölte meg. Tudományági szakkönyvtárak:

- ELTE Központi Könyvtára,
- JATE Központi Könyvtára,
- KLTE Központi Könyvtára,
- MTA Irodalomtudományi Intézet Eötvös Könyvtára.

Az utasítás szerint a gyűjtésben érdekelt könyvtárak:

- Állami Gorkij Könyvtár,
- Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár,
- Országos Széchényi Könyvtár,
- Pécsi Egyetemi Könyvtár.

A fentiekén kívül célszerű még figyelembe venni az alábbiakat:

- Magyar Írók Szövetségének Könyvtára,
- Petőfi Irodalmi Múzeum,
- Somogyi Könyvtár (Szeged),
- speciális igények vonatkozásában:
 - Budai Görögkeleti Szerb Püspökség Könyvtára (Szentendre),
 - Magyar Izraeliták Szövetségének Országos Könyvtára,
 - Ráday Gyűjtemény,
 - egyéb egyházi gyűjtemények.

Tevéke: — égük folytán fontos irodalmi vonatkozású anyagokkal és adatokkal rendelkező intézmények:

- Színházstudományi Intézet (Magyar Színházi Intézet)
- Filmtudományi Intézet,
- Magyar Rádió és Televízió archivuma,
- Szerzői Jogvédő Hivatal nyilvántartásai.

Nyilván nem lehet szó arról, hogy egy megújuló irodalmi kooperációs kör ilyen sok intézményt mozgasson; hiszen a felsoroltak egy része jól körülhatárolt és nem változtatható profilt gonoz. A fontos az lenne, hogy az áttekintés rájuk is kiterjedjen, adataik-anyagaik valamely vezető intézmény révén hozzáférhetőek legyenek. A külföldi kurrens gyarapodás megoszlására vonatkozóan két elemzést végeztünk.

1. Az OGYJ 1972. évi társadalomtudományi sorozatának páros számait dolgoztuk fel a szépirodalmi és irodalomtudományi könyvanyag területén. (Az adatgyűjtés a könyvtárak illetve a kiadványban feltüntetett nemzeti irodalmi-irodalomtudományi anyag megoszlását mutatta ki.) Hat számot dolgoztunk fel, tehát kb. félélvnyi beérkező mennyiségről adhatunk számot.

A könyvtárak részesezése

Sorszám	Intézmény	Összes tétel ^x	Összesből irodalomtudományi
1.	ÁGK (Gorkij K.)	1553	307
2.	MTA kvtára	853	554
3.	ELTE Közp. Kvtár	249	171
4.	OSzK	228	102
5.	FSzEK	179	47
6.	MTA Eötvös Kvtára	171	110
7.	KLTE kvtára	155	104
8.	JATE Kvtára	45	30
9.	ELTE tanszéki kvtárak együtt	37	16
10.	Megyei Kvtár, Pécs	21	-

^x a tétel itt egyben példányt is jelent.

Az OGYJ-ből nyert adatok - torzító jellegük ellenére is - jeleznek néhány dolgot. Az egyik az ÁGK mennyiségi fölénye, - pontosabban a szépirodalmi anyag terén. A szaktudományi anyagban az MTA gyűjteménye szintén kétségkívül a legerősebb (gyarapodása itt felér a másik három vezető intézmény együttes gyarapodásával). Egyértelmű a fővárosi nagykönyvtárak domináns jellege az országos bázisban (adataink szerint a mennyiség 90%-a jut a fővárosba).

A nemzeti bontás révén alkalmunk van (UNESCO-adatokhoz vetítve) - bár tagadhatatlanul csak merész extrapolálások után - arra is következtetni, hogy az öt legfontosabb nyelvű anyag hozzávetőlegesen milyen arányban érkezik be. A német, francia és orosz (szovjet) nyelvű államok szépirodalmi termése 8% körül érkezik be, míg az angol és olasz esetében ez csak 4% körül mozog. A tudományos könyveknél ugyanez 50% feletti lehet a német, 40% körüli az orosz (szovjet) és francia, 25% körüli az olasz, végül 20% körüli az angol nyelvű műveknél, míg a többi nyelvterületről lényegesen alacsonyabb.

2. A folyóiratok hazai megoszlását - mivel a Külföldi Folyóiratok Központi Lelőhelyjegyzékének csak 1969-es kiadása adott szakmutatót - csak erre az évre vonatkozóan vizsgálhattuk. A szakmutató bizonyos korrekciójával (hungarikák elhagyása, néhány más tétel felvétele révén) 481 folyóirat (cim) beérkezett példányainak elhelyezkedését csoportosíthattuk.

A 481 folyóiratnak 1352 beérkezett példányát jelzi a kötet (figyelmen kívül hagyva, hogy esetleg egyes folyóiratokat egy-egy könyvtárba egynél több példányban járatnak). Átlagban egy folyóiraatra 2, 81 példány jut. Az összes mennyiség 74 könyvtár között oszlik meg. Ezek közül:

- 45 fővárosi, ide kerül 1067 folyóiratpéldány, az összes 79%-a
- 29 vidéki, ide kerül 285 folyóiratpéldány, az összes 21%-a.

Azok az államok, ahonnan a folyóiratok szám szerint a legtöbb könyvtárba kerülnek:

Ország	Példányszám	Könyvtár	
		fővárosi	vidéki
Szovjetunió	249	24	21
Franciaország	176	23	19
NDK	150	16	14
NSzK	128	18	9
Nagy Britannia	92	19	8
USA	103	12	6
Csehszlovákia	74	10	5
Olaszország	66	10	4
Románia	38	9	5
Lengyelország	48	10	3

A könyvtárak részesedése (1969)

Sorsz.	Intézmény	Folyóirat szám	kum. %	"Származás" ³ (összes: 29)
1.	MTA Könyvtára	363		29
2.	ELTE Könyvtára	162		22
3.	ELTE tanszéki kvtak együtt	109		17
4.	OSzK	94		19
5.	MTA Eötvös Kvtára	70		13
6.	ÁGK	54	(63%)	11
7.	KLTE tansz. kvt. együtt	42		11
8.	JATE "	42		11
9.	FSzEK	40		12
10.	KLTE Kvtára	40		10
11.	JATE Kvtára	32		9
12.	Országgyűlési Kvt.	25		11
13.	Megyei Kvtár, Pécs	20		8
14.	Egyetemi kvtar, Pécs	19		8
15.	MRT	19		8
16.	Írószövetség	19	(85%)	6
17.	Tanárképző Főiskola, Pécs	17		3
18.	Kult. Kapcs. Int.	16		10
19.	MTANyelvtud. Int.	15		9
20.	Tanárképző Főisk. Szeged	13		4
21.	Tanárképző Főisk. Eger	12	(90%)	4

Ismét célszerű óvakodnunk attól, hogy a kapott képet közvetlenül a valós helyzettel azonosítsuk: nem tudtuk a legfrissebb adatokat hozni, s emellett a lelőhelyjegyzék alapvetően csak a vételből származó kiadványokat összegezi (az OSzK, KLTEK, MTAK, OMKDK, BMEKK, KSHK. kivételével, mivel ezektől a csere- és ajándék útján történő gyarapodást is tükrözi.) Témánk

szempontjából fontosnak véelve, külön - kontrollként - feldolgoztuk az ÁGK 1973-as folyóirat- és hírlapjegyzékének anyagát is. Eszerint az ÁGK mintegy 460 kurrens időszaki kiadvánnyal rendelkezik, ebből kb. 400 a külföldi, e 400-ból irodalmi és irodalomtudományi 130-140 (kb. 50 szovjet, 40 népi demokratikus és szintén 40 kapitalista országokból). Az eltérés elég éles.

E kitérő után tekintünk át a táblázatot. Mennyiségben és változatosságban - s hozzátehetjük: tudományos minőségét tekintve - az akadémiai gyűjtemény hegemon helyzetere kétségtelen. Ez a folyóiratbázis nélkülözhetetlen az egész hazai (irodalmi) tudományosság számára. Magyarán: az információellátás hatékonyabbá tétele nagymértékben ennek a bázisnak a felhasználásától függ.

Rangsor-táblázatunk élén 5 nagy fővárosi gyűjtemény áll, az összes hazai kurrens folyóiratpéldány mintegy kétharmadát koncentrálva. Tetemes munkát igényelt volna, ezért tételenen a folyóiratféleségek koncentrációját nem elemeztük: ám enélkül is bizonyosan állítható, hogy az öt intézmény (itt már természetesen összevonva a teljes ELTE-hálózatot) a teljes választéknak legalább 85-90%-val rendelkezik (s emellett csak körükben átlag minden folyóiratféleségre közel 2 példány jut!). A három vidéki egyetemenél jelentkező mennyiség talán nem tűnik kevésnek, ám gyarapításukat más oldalról megvizsgálva szembevetendő, hogy voltaképpen a négy világnyelv hat országából (SzU, USA, Anglia, Franciaország, NDK, NSzK) tudnak - itt is csak erős szűrővel - gyarapítani. Ami talán saját kutatóiknak a legfontosabbat nyújtani tudja, de speciális igényekkel annál jobban rá vannak szorulva a fővárosi "nagyokra". A többiekkel együtt tehát rendkívül érzékenyen érinti őket is bármely, az országos ellátásban és szolgáltatásban bekövetkezett változás, illetve azok akadé-
zása vagy lassúsága.

A hazai gyűjtés fehér foltjairól szólt Kenéz Ernő a modern filológia szakos könyvtárosok 1971-es debreceni konferenciáján: "Tudomásom szerint nincs meg a minimális referenz és forrásanyag sem a németalföldi, a skandináv, a portugál, a kelta, a modern közel- és távol-keleti, a bal-tikumai, a mai afrikai irodalmak ill. irodalomcsoportok terén". A kooperációs gyűjtés lehetőségeit elemezve úgy vélte, hogy a szakgyűjtemények túlzottan a közvetlen fenntartó intézmények szükségleteire kényszerülnek szükíteni gyarapítási tevékenységüket, s ezért "az országos igényeket figyelembe vevő perspektivikus irodalombeszerzés terhe csaknem teljesen az Akadémiai Könyvtára és a Gorkij Könyvtárra hárul."⁴

A használatnak a hazai szakpublikációkban megnyilvánuló jellegzetességeire Ecsedy Judit (OSzK) újabbán készült elemzésének adataival utalhatunk (a teljes tanulmány az OSzK Évkönyvében lát napvilágot). Ecsedy harminc hazai irodalom- és nyelvtudományi folyóiratban az 1960-1964 közötti öt év alatt megjelent közleményekből gyűjtötte ki a külföldi szakfolyóiratokra történő hivatkozásokat. Az 540 eredeti tanulmányban 1946 közleményre történik hivatkozás - ezek 686 külföldi periodikumban szóródnak. A 19 leggyakrabban hivatkozott folyóirat a citált mennyiség 23%-át adta, s 101 az 50%-át. A szóródás tehát elég nagy mértékű. (A gyarapítás spontánul követi a publikálók körében "kialakított" fontossági sorrendet: a leggyakrabban hivatkozott 18 folyóiratból - egy újabbán átalakult a 19-ből - könyvtáraink jelenleg a központi katalógus szerint kereken 200 példánnyal rendelkeznek.) A hivatkozások időbeli eloszlása - talán meglepően - azt mutatja, hogy a két tudományterület "felezési ideje" mindössze 9 év (a váltó év tehát a vizsgált időszak publikációs

szerint 1955). A nyelvek szerinti időbeli bontás azt eredményezte, hogy az orosz anyag 1950 előtt a négy világnyelv közül a legkevésbé hivatkozott (1960 tájkán már a német mögött a második), ami nyilván azzal is összefüggésben van, hogy a régebbi orosz-szovjet kiadások terén gyűjteményeink rendkívül szegények. (Az alapos filológiai használat feltehetően nehezen egyeztethető össze a hagyományos könyvtárközi kölcsönzés formájával.) Itt jelezzük, bár ez már átvezet az információellátás szűkebben vett tájékoztatási kérdéseire, hogy az egyes fontos külföldi másodfokú - bibliográfiai és referáló - szolgáltatások mely hazai gyűjteményekben vannak meg.

A szakterület legimpozánsabb áttekintését az amerikai Modern Language Association International Bibliography című éves kiadványa biztosíthatja (ujabban azt ígéri, hogy áttérnek a féléves megjelenésre). 1971-es kötete 30 ezer bibliográfiai tételt tartalmaz az irodalomtudomány minden területéről (2300 folyóiratból, többszáz monográfia és Festschrift feltárásával). Az 1971-es legfrisebb kötet - Bor Kálmán és Páricsy Pál jóvoltából - a magyar publikációk javát is hozta (ezt a munkát feltétlenül intézményesíteni kellene, az OSzK vagy az Eötvös Könyvtár részvételével). Tudásunk szerint idehaza jelenleg az Eötvös Könyvtárban van meg, az OSzK mostanában komplettilozza (eddig egy-két korábbi kötetével rendelkezett).

A Szovjetunióban a három moszkvai nagykönyvtár (az akadémiai Társadalomtudományi Tájékoztatási Központ, a Lenin és az Idegennyelvű Könyvtár) együttes munkával, az első intézmény gondozásában két sorozatot bocsát ki. Az egyik a szovjet anyagot, a másik a külföldről beérkezett könyveket (analitikusan) és a folyóiratközleményeket tárja fel, mindkettő havonta jelenik meg, egyenként évente 10 ezret meghaladó tételszámot tartalmaznak. Ezek - eredeti címük: Novaja inozstrannaja literatura po literaturovedeniju és Novaja szovetszkaja literatura po literaturovedeniju - csak az MTA Könyvtárban vannak meg.

Az amerikai és a szovjet bibliográfia is szisztematikus felépítésű, az előbbi csak a közlemények szerzőit, az utóbbi az összes előforduló személyt kivetíti a névmutatóban.

Tájékoztatási szempontból a francia CDSH által kibocsátott Bulletin Signaletique. 523. Histoire et Science de la Litterature című negyedéves referálólap talán a legkorszerűbb (1973-ban a 27. évfolyamnál tart, 1969 óta mutatóját számítógépen állítják elő - ahogy egyébként az amerikai bibliográfiaát is). Egyebek mellett együttműködő félként feltüntetik a román Társadalmi és Politikai Tudományok Tájékoztatási Központját és az NDK-beli ZLID-et is (magyar részről nincs segítségük). Az évi négy szám 6000-et meghaladó tételt annotál. Felépítése - igen gazdag bontásban - szintén szisztematikus. Különösen figyelemre méltó a mutatója, amely neveket és tárgyszavakat kombinál (pl. az ABSURDE alatt négy tételre utal: Beckett, Camus, Spanyol irodalom a XX. században, Ionesco, s viszont; Camusnál szintén kiugratták az "absurde"-ot a megfelelő tételszám megadásával. A tárgyszavak között egyébként témára és motívumra utalók is előfordulnak). Évente ehhez névmutatót kumulálnak (ami a szovjet bibliográfiából igen hiányzik, igaz, az manuális uton készül). A kiadvány 1973-ban megtalálható az OSzK-ban, az ELTE Könyvtárban, az MTA-ban, valamint a miskolci Megyei Könyvtárban és a JATE Könyvtárban.

Szembetűnő, hogy e három "alap" sorozat mindegyikével egyik illetékes nagykönyvtár sem rendelkezik, sőt az ÁGK egyikkel sem. Két népi demokra-

tikus országban készülő kiadványt említünk még. A prágai Állami Könyvtár a Novinky Literaturny elnevezésű referáló rendszere társadalomtudományi sorozatán belül 10 szériát bocsát ki, ezek egyike (1962 óta) az irodalom- és nyelvtudományi termést tárja fel évi 10 számban. A kiadvány az utóbbi időkig nem volt itthon elérhető, csak 1973-tól jár az ÁGK-ba. Az NDK-ban készülő - a Tudományos Akadémia irodalomtudományi intézetének országos felelősségű szakterületi tájékoztató központja kiadásában - hasonló vállalkozás nincs meg eddig egyik hazai gyűjteményben sem.

A különböző országokból még vagy tucatnyi bibliográfiai vagy referáló kiadványt lehetne ismertetni, amelyek vagy a nemzeti szaktermést ismertetik (a külföld számára), vagy feltárják a nemzeti irodalmukra, vagy annak egyes korszakaira vonatkozó közleményeket (néhányik folyóiratba épül be) - ezek egy része nincs meg nálunk, másból esetleg féltucat is akad (pl. az NSzK-beli Germanistik, a német irodalomra vonatkozó szakirodalom negyedéves, rendkívül bő terjedelemben készülő referáló folyóirata az ELTE-n belül három helyre is jár).

TÁJÉKOZTATÁS

Általános jelleggel azt kell leszögezni, hogy a szakterületi tájékoztató helyzete megoldatlan, megérett a rendezésre.

Kezdjük az előbbi részben érintett kérdéssel. Az elsősorban érintett - felelős - könyvtárak csak jól-rosszul biztosítják azoknak a nemzetközi érvényű másodfoku kiadványoknak a meglétét is, amelyek a legtöbb segítséget adhatják a szakutatóknak, s egyben az igényes szerzeményezés alapvető műszereiként is használhatók lennének.

Az MTA Irodalomtudományi Intézete a külföldi szakfolyóiratok kurrens anyagáról korábban repertóriumot állított össze a Helikon c. folyóirat számára, ennek közlése azonban 1965-ben abbamaradt. A gyűjtés 1970-ig bezárlólag tovább folyt (a Világirodalmi Lexikon bibliográfiai anyagát előkészítendő), 1971-től ezt már nem érzi feladatának.

A Világirodalmi Lexikon - bár szűrése igen erős - a multban megjelent irodalom elég nagy mennyiségét tartalmazza, s így a retrospektív keresésre - legalább bizonyos szintig - megfelelőnek mutatkozik. A tájékoztatói tevékenység fejlesztésekor tehát az erőket a kurrens anyagra kell koncentrálni.

Napjaink világirodalmi terméséről nyújt információkat a szűkebb körben ismert havi megjelenésű Világirodalmi Tájékoztató (kiadja az Európa Kiadó), a hazai kiadáshoz előválogatott művekről készített lektori véleményeket tartalmazza. Egy-egy műről általában kettő (esetleg három) fél-egész flekkes recenzió készül, az évi ismertetett mennyiség meghaladja a 600 tételt. Tájékoztatói értékét inkább a gyarapításban lehetne érvényesíteni.

Kérdés, hogy mennyiben indokolt az önálló, hazai erőkre korlátozódó feltárás és adatgyűjtés, s nem kellene-e inkább bekapcsolódnunk a tekintélyes külföldi vállalkozásokba, élvezvén ennek minden előnyét? Jelenlegi adottságainknak feltehetően ez felelne meg jobban. Ezek - például a fentebb ismertetett műszerek - céltudatos kiaknázása mellett, biztosítanák a személyre szóló, tehát egyben probléma-orientált irodalomkutatást, visszamenőleges keresést is. Ez nem zárja ki a bázis (a primér kiadványok) megbízható kialakítását, sőt inkább ebbe az irányba hatna. Sőt azt sem zárja ki, hogy a ha-

zai kutatási igényeknek legjobban megfelelő dokumentumokról valamilyen gyorsszolgáltatást alakítsunk ki (current contents). Egyedül azt kérdőjelezzük meg, hogy célszerű-e tudományosan kimerítő, hézagtalan feltárássra vállalkoznunk. Itt ismét utalunk arra, hogy a kifejezetten szakkutatói igényekkel fellépő használók száma várhatóan nem haladná meg a 200-as létszámot. Ilyen körülmények között arisztokratikus szándéknak tűnne a különben sem bőséges szemleli kapacitást olyan munkába fektetni, amit keményebben sem fogunk sikeresebben ellátni, mint a nemzetközi együttműködésre támaszkodó külföldi vállalkozások.

Továbblépve a témában - azt viszont szükséges elérni, hogy tudjuk, milyen bázissal rendelkezünk. A központi katalógusok, a lelőhelyjegyzék és az OGYJ jelenlegi formájukban már nem felelnek meg az elvárásoknak. Az OGYJ szakosított jegyzékekre bontásáról és gépesítéséről a közeljövőben az előkészületek szintjén foglalkozni kezdenek. Realizálása nyilván még éveket igényel. Addig minimális programként az tűzhető ki, hogy az információellátás egyik felelős intézménye (ÁGK) magára vállalná - kellő támogatással - a gyűjtésben érdekelt könyvtárak kézikönyv-gyarapodásának lehető hézagmentes és lehetőleg előre kidolgozott adatlpra vitt nyilvántartását. A szakterület számára szöbajöhető, egyetemi és főiskolai szakdolgozatokról és "kisdoktori" disszertációkról, TDK-munkákról szintén folyamatos áttekintést kell biztosítani (a helyileg érdekelt egyetemi és főiskolai könyvtárak tárolnák és szolgáltatnák az anyagot, az ÁGK pedig megkapná a leírásukat és jegyzéket bocsátana ki kellő időközönként).

A hazai folyóiratállomány lehető teljes körű feltérképezésére az MTA Könyvtára vállalkozott (1971-ben összeállította kurrens jegyzékét azzal a céllal, hogy a kooperációs kör többi tagja a jegyzéken megjelöli saját gyarapodását, s a folyamat elindítója ezeket összesítvén kiadja a kör teljes állományát tartalmazó jegyzéket). Az anyaggyűjtés ily módon megindult, azonban a végleges jegyzék eddig - sajnálatosan - nem látott napvilágot. El kell érni ennek a megjelentetését, majd a kiegészítések rendszeres évi - kétévi kibocsátását.

Az Irodalomtörténeti Közlemények, V. Kovács Sándor szerkesztésében évente hozza a magyar irodalom történetével foglalkozó hazai szakirodalom (szelektált) bibliográfiáját. Ez a szükítés azt jelenti tehát, hogy a tágabb irodalomtudományi témákról, vagy éppen az idegen irodalmakról, külföldi írókról született publikációk nem kerülnek bele, s így nem reprezentálja a hazai szaktudományos termék egészét.⁵ A Kozocsa-féle magyar irodalmi bibliográfia pedig elakadt az 1960-as tárgyévénél (ujabban a hírek szerint a Gondolat Kiadó foglalkozik ötéves ciklusos pótlások lehetőségével, felmerült a kiadvány szerkesztése az OSzK-ban is).

A külföldi irodalmakhoz füződő kapcsolatok másik oldala tájékozási szinten az lehetne, hogy teljesség igényével összegeznénk azok hazai jelenlétét. Ennek márbizonyos formái kialakultak (például: Kozocsa-Radó: A szovjet népek irodalmának magyarországi bibliográfiája kötetei, Kozocsa: A francia nyelvű irodalom magyar filológiai repertórium: 1919-1968; ugyanő: Baudelaire Magyarországon - utóbbi kettő az ELTE BTK Francia Nyelv és Irodalom Tanszék kiadásában; az OSzK összegező kiadványt jelentetett meg 1974-ben "Magyar irodalom idegen nyelven 1945-1968" címen, amely a Magyarországon kiadott irodalmi művek bárhol - kül- vagy belföldön - megjelent fordításainak jegyzéke; a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése

Bibliográfiai Osztályán feldolgozzák a külföldi szerzőktől a felszabadulás óta magyar fordításban kiadott műveket, s szó van egy egyesített jegyzék kibocsátásáról is).

Amennyiben az egyes irodalmak - irodalomcsoportok anyagának gyűjtése-tájékoztatása meghatározott könyvtárak feladatává lép elő, az ilyen jellegű munkát is rendszeressé kellene tenni.

A mai világirodalmi jelenségek megértését segíti - a középiskolai igényekre épülve - a Műelemzések Kiskönyvtára (1974 tavaszáig három kötetke jelent meg). Valamilyen formában célszerű lenne ezt a voltaképpen szemle műfajához közelálló kiadványtypust továbbfejleszteni. Ugyancsak egy bizonyos emeltebb közművelődési igényt elégit ki a FSzEk analitikus irodalmi kartotékja.

x x x x

Kérdés, hogy milyen szemmel tekintünk az eddigi munkálatokra, kezdeményezésekre. Ha azt tartanánk meghatározónak, hogy itt is, ott is csinálnak már valami hasznosat, akkor szinte örülhetnénk. Ha ellenben a - nem tulzó! - kívánalmakat, másrészt egyes intézményeink jószerével már megfogalmazott kötelezettségeit tartjuk szemünk előtt, akkor a derülátással még várunk kell. És itt az sem lehet vigasztaló, hogy az információellátás a magyar irodalom, a nemzeti irodalomtörténet terén is gyermekcipőben mozog.

Nem feltűnő produkciókra, inkább "csak" határozott szemléletváltásra várunk. A kutatói, a használói igények létjogosultságát egyetlen könyvtárosnak se legyen szabad kétségbe vonnia. A társadalomtudományi területeken a rendszer-fegyelméletű országos összefogásnak eddigelé nem csekély mértékben a szemléletbeli barikádok állták útját. Nem fogadható el, hogy egy gyűjtemény önmagában (mint könyvtár) igazán értékelendő.

Elemzésünk nyomán a legfontosabb gyakorlati teendőket a következőkben látjuk:

- az egyes nemzeti irodalmak vonatkozásában a gyűjtési szintek megállapítása (gazdag választék - szűkebb, de még reprezentáló válogatás - bázis- és referenzirodalom) és a könyvtárak részéről összehangolt gyűjtőköri-tájékoztatási feladatvállalás (megosztás);
- a legfontosabb külföldi tájékoztatási kiadványokból működőképes visszakereső apparátus(ok) kialakítása;
- a hazai gyűjteményi bázis (főleg a kézikönyvek és folyóiratok) feletti áttekintés megvalósítása;
- a hazai szaktudományos termés (beleértve az igényes szakdolgozatokat, diákköri munkákat is) hiánytalan regisztrálása, s - szelektáltan - nemzetközi szolgáltatásokba való bevitele.

A kormány Tudománypolitikai Bizottsága a tárgyalt szakterület információ-ellátásában - az 1968-as utasítást megerősítve - központi felelősséget ruházott a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárára. Feltehetően egyes központi jellegű feladatok terén célszerű lesz az Állami Gorkij Könyvtárra támaszkodni. Ezekben a könyvtárakon sok fog mulni, de ugyanakkor minden érdekelt intézmény részvétele fontos. A tervezésben éppen úgy, mint a fokozatos realizálásban.

1. Magyar Tudomány, 1973. 7-8. sz. 448. p.
2. Bor Kálmán: Javaslat a nyelv-, az irodalom- és a művészettudományi tájékoztatási rendszer kialakítására. (Bp. 1971.) 9. p.
Létszámbecslése természetesen a három területre együttesen értendő.
3. Összevonásokkal: egynek vettük Ázsiát (Kína, India és Japán kivételével), Latin-Amerikát (Brazília kivételével), a skandináv országokat (Svédország, Norvégia, Dánia) és Afrikát.
4. A modern filológiai kutatás és a könyvtári információs tevékenység. A modern filológia szakos könyvtárosok konferenciájának előadásai és vitája. Debrecen 1971. augusztus 24-26. (Szerk. Csüry István.) Debrecen, 1973. Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára. pp. 26., 25.
5. A Bor Kálmán és munkatársai által összeállított 1972-es anyag - ld. Irodalomtörténeti Közlemények, 1971. 1. számban: Magyar Irodalomtörténet-írás 1972 - értékes hungarica-értékű közleményekkel gazdagodott (külföldön magyar nyelven megjelent közlemények stb.).

Információs igényvizsgálatok és rendszertervezés

SÖVÉNYHÁZY Csilla

Napjainkban a felhasználó-középpontu szaktájékoztatásnak az ezen alapuló szolgáltatásoknak kiemelkedő jelentősége van. Magától értetődő következménye ennek a ténynek a felhasználói igények iránti fokozott érdeklődés. Az 1958-as washingtoni Nemzetközi Tudományos Tájékoztatási Konferencia óta - amelyen először foglalták össze nyilvánosan az ilyen jellegű vizsgálatok eredményeit - a világ számos országában, sokféle módon igyekeztek felderíteni az információ iránti felhasználói igények különböző oldalait, tulajdonságait, megjelenési módját. Az igényvizsgálati módzatok gyors elterjedése, a próbálkozások sora és az eredmények aktív hasznosítása is bizonyítja, hogy kialakulásuk valódi szükségletből fakad. Éppen elterjedésük miatt van azonban szükségünk az igényvizsgálatok funkciójának pontos értelmezésére: ki kell választanunk a sokféleségből a korszerű tájékoztatást legaktívabban segítő, legjobban hasznosítható formákat. Ehhez - külföldi példák felhasználásával - igyekszünk tisztázni néhány kérdést.

FELHASZNÁLÓRA-ORIENTÁLTság

Mindenféle szaktájékoztatásnál tagadhatatlanul a szakma - a tudományterület - követelményei a meghatározóak. A "felhasználóra-orientált" és a "tudományra-orientált" tájékoztatás híveinek véleménye annyiban tér el, hogy